

7. Філінюк А.Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленоюка : іст. нарис / А.Г. Філінюк. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. — 332 с. — (Сер. «Керівники навчального закладу»).
8. ЦАМО РФ, ф.33, оп.686044, спр.1740 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=19364422.
9. Філінюк А.Г. Вказ. праця. — С. 52, 87.
10. Завальнюк О.М. Вказ. праця. — С. 135.
11. ЦАМО РФ, ф.33, оп.686044, спр.1886 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=26633747.
12. Там само, оп.717037, спр.2280 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=45379238.
13. Там само, оп.690306, спр.1446 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=47234801.
14. Завальнюк О.М. Вказ. праця. — С. 249, 252.
15. ЦАМО РФ, ф.33, оп.690155, спр.1989 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=32403120.
16. Там само, оп.690306, спр.1427 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=42481658.
17. Там само, оп.686196, спр.1369 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=23111435.
18. Там само, оп.690306, спр.1440 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=42132089.

The paper investigate sand battle your way rewards military veterans-teachers Kamenetz-Podolsky State Pedagogical Institute for Materials Central Archives of the Ministry of Defence of the Russian Federation.

Key words: war, Pedagogical Institute, awards, medals, feat.

Отримано: 05.03.2015 р.

УДК 330.212.86(477)«1917/1921»

Л. А. Сокур

Канівський гуманітарний інститут Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПРОЦЕС УКРАЇНІЗАЦІЇ ДІЛОВОДСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 рр.

У статті висвітлено проблему формування державної політики в Україні періоду національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.); розглянуто питання українізації діловодства як елемента державної політики, внесок українських урядів у процес українізації діловодства; проаналізовано здобутки українських національних урядів та уроки минулого у цій сфері.

Ключові слова: державна політика, українізація, сфера діловодства, Українська Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, Українська держава, Директорія.

Сучасне українське суспільство переживає глибокі перетворення в усіх сферах суспільно-політичного життя. З новою силою на початку ХХІ століття в Україні постало мовно-національне питання, а українська державність вкотре проходить тест на стійкість та виборює право на існування в сім'ї євро-

пейських народів. Недостатнє розуміння державної політики саме на етапі її формування породило низку проблем фактично у всіх сферах практичної діяльності. Україна потребує негайних реформ. Проте реформувати можливо, лише вивчивши передовий позитивний досвід розвинених держав та врахувавши уроки минулого та традиції, притаманні українській політиці та культурі.

Метою статті буде вивчення досвіду державної політики національних урядів України початку ХХ століття в питанні українізації сфери діловодства.

Окремі аспекти мовного питання в контексті державної політики національних урядів 1917-1921 рр. досліджувались у працях К. Городенської, І. Дзюби, О. Данилевської, Л. Масенко, Ю. Прадіда та інших. Проте питання українізації сфери діловодства залишалися поза увагою науковців або ж носили епізодичний характер.

Точкою відліку досліджень даного періоду вважаються революційні події в Петрограді в лютому 1917 р., що поклали початок національно-визвольним змаганням українського народу початку ХХ століття. На хвилях революційних подій у Російській імперії в Україні сформувалась Українська Центральна Рада (березень 1917 р.) та Генеральний Секретаріат (червень 1917 р.). Саме до їх повноважень увійшло проголошення української державності та формування її реалізація державної політики у всіх сферах суспільного життя.

Усвідомлюючи, що від швидкості доведення до виконавців прийнятих рішень значною мірою залежить успіх усієї політики Української Центральної Ради, нею було прийнято рішення про створення канцелярії, яка відповідала за документальне забезпечення та інформування нижчих інстанцій у тогочасній Україні [1, арк.83]. Також було сформовано інформаційний орган – «Редакцію Вістей Центральної Ради» [1, арк.233].

Аналогічну канцелярію було створено і для налагодження роботи Генерального Секретаріату та започатковано випуск «Вісника Генерального Секретаріату» [1, арк.43].

Невдовзі за зразком канцелярії при Генеральному Секретаріаті були створені канцелярії при кожному секретарстві [1, арк.10].

В умовах розбудови державних інституцій спостерігалось значне збільшення документального обігу. Відтак, виникала об'єктивна необхідність раціоналізації діловодних процесів. Було висловлено побажання «про потребу заведення правильно організованої з технічного боку системи діловодства як для канцелярії взагалі, так і для відділів секретарств зокрема» [2, арк.1-4]. При обговоренні даного питання наголошувалось і на уніфікації діловодних процесів у республіці задля полегшення роботи з документами.

З урахуванням побажань та зауважень, 22 листопада 1917 р. було ухвалено Інструкцію по веденню діловодства в УНР, якою прописувалась процедура роботи з документами [2, арк.1-4зв.]. Ці зміни дозволили дещо удосконалити як технічну сторону самого діловодства, так і циркуляцію діловодних паперів в установах.

Такий підхід Української Центральної Ради до сфери діловодства дозволяв їй закласти передумови формування державної політики та розпочати її реалізацію шляхом створення нової структури процесів діловодства, проведення законотвірчої діяльності тощо.

Розбудова адміністративних структур супроводжувалась актуалізацією мовного питання в Україні. У березні 1917 р. Українська Центральна Рада вперше підняла питання про поновлення статусу української мови, передусім, у діловодстві. «Ми закликаємо... домагатися... в найближчій часі права на за-

ведення рідної мови по ...всіх урядових інституціях», – зазначалося у відозві УЦР від 9 березня 1917 року [3, с.38]. А вже 12 березня 1917 р. на засіданні Української Центральної Ради було прийняте рішення про те, що «мовою, якою Рада має звертатися, є мова українська» [3, с.41]. Генеральний секретар освіти І. Степченко порушив питання українізації школи в Україні [4, арк.6-7].

Отже, питання надання статусу державної українській мові було підтримане Українською Центральною Радою та знайшло схвалення в народі. Тому під час візиту 19 травня 1917 р. до Києва військового міністра Росії О. Керенського М. Грушевський виступив українською мовою [5, с.88-93].

А Статут Генерального Секретаріату закріпив, що «ві закони Временного Правительства мають силу в Україні з дня проголошення їх в Краєвому Урядовому Вістнику на українській мові» [1, арк.10-12]. Урядовці Генерального Секретаріату та Української Центральної Ради не лише використовували українську мову, а й мали намір поставити питання перед Тимчасовим урядом «про видання... акта... з зазначенням..., що офіційною мовою на Україні стає мова українська, на яку поволі і має перейти все діловодство» [3, с.278-279].

Про переведення всього процесу діловодства на українську мову свідчить і рішення Генерального Секретаріату від 8 вересня 1917 р., де зазначалося, що «діловодство у Секретаріаті провадиться мовою українською» [3, с.313].

Тривале панування на теренах України Російської імперії призвело до того, що далеко не всі урядовці володіли українською мовою, що викликало певні труднощі на шляху українізації діловодних процесів. З метою подолання цих труднощів Генеральний Секретаріат обіцяв надавати допомогу членам уряду, які цього потребують [1, арк.43, 143], а Міністерство Генерального суду зобов'язувалося «в близькій часі... випустити словник української термінології і зразки бланків для діловодства» [6, арк.31-31 зв.].

Для прискорення процесу українізації діловодства в Українській Народній Республіці в листопаді 1917 р. Генеральний Секретаріат підготував звернення до всіх державних установ, в якому вимагав приймати документи, підготовлені тільки українською мовою й попереджав, що буде слідкувати, щоб права української мови на території України не порушувались [1, арк.12]. Підтримувався процес українізації діловодства й судовими інстанціями, зазначаючи, що необхідно «вжити заходів, щоб в суді... було скасовано всяку русифікацію і щоб урядовці... на протязі 2-3 місяців надбали б собі потрібне знання української мови, а в діловодство щоб українську мову хоч повагом, але ж на протязі недового часу, наприклад, 3-4 місяців, було б заведено так, щоб ся мова стала мовою всього діловодства... суду...» [6, арк.31-31 зв.].

Генеральний суддя Української Народної Республіки Сергій Павлович Шелухін звернувся з листом до Ради Народних Міністрів з проханням вжити заходів для українізації державних установ, в якому зазначалося: «З утворенням Української держави українська мова... стала мовою державною, і тим всі урядовці повинні знати її і вживати у всіх урядових актах... у всім діловодстві. Досвід показав, що освічені великороси, які того хотіли, в 3 місяці так навчилися українській мові, що тепер володіють майже добре як словом, так і на письмі. У Вінницькому суді вже складають українською мовою определения, доклади та інші папери. В генеральнім і київськім апеляційнім судах все ведеться українською мовою, починаючи од засідань... і кінчаючи канцелярським діловодством» [6, арк.31-31 зв.].

Варто зауважити, що політика українізації державного апарату та інших структур суспільно-політичного життя не обмежувалася лише запровадженням української мови, а розглядалася значно ширше – як механізм реалізації власної ДП, що перебувала в стадії формування.

У березні 1918 р. Українська Центральна Рада знову звертається до питання надання українській мові статусу державної, і в «Законі про запровадження української мови у банківській і торгівній сфері» [7, с.51], проголошувалося, що «мовою в діловодстві має бути державна українська» [8, с.229].

Попри досить значні здобутки політика Української Центральної Ради не була позбавлена прораханків, що й призвело до її падіння в квітні 1918 р. 29 квітня 1918 року зала, де проводила засідання Українська Центральна Рада була оточена німецькими військами і владу було передано, обраному на з'їзді хліборобів-власників, генералу Павлу Скоропадському, що походив з відомого гетьманського роду Лівобережної України початку XVIII століття.

Зі зміною влади процес українізації діловодства в Україні не був перерваний і набув логічного продовження. Так вже через місяць після приходу до влади, в травні 1918 року, Рада Міністрів ухвалила рішення про ведення журналу засідань українською мовою, про що було відзначено в протоколі: «журнал на українском языке подписывается Министрами» [9, арк.19].

Відповідно до Постанови Ради Міністрів від 21.08.1918 р., було прийнято законопроект про відкриття курсів української мови, видання посібників українською мовою та запровадження у діловодство більшості піклі української мови [10, с.39]. У вересні 1918 р. було видано закон про відкриття чотирьох кафедр українознавства у Харківському та Новоросійському державних університетах, відповідно до якого вводились навчальні курси історії України, історії західноруського права, історії української мови та історії українського письменства, які були «обов'язковими для слухачів університетського курсу» [11, арк.1].

Про українізацію діловодних процесів в Українській Державі свідчать обіжники та накази державного секретаря про... «написання службових бумаг українською мовою» [12, арк.1]. Зокрема, в Циркулярі Державного Секретаря до всіх Міністерств від 9 липня 1918 року зазначалось, що «державною мовою в Українській Державі визначається язик український» [12, арк.2] та наголошувалось на використанні в діловому листуванні «виключно української мови, як язика державного».

Про ведення діловодства українською мовою свідчить записка до державного секретаря С. Завадського, в якій зазначалося: «З початку існування державних установ на Україні ми працюємо в державній канцелярії... Працюючи протягом року над виготовленням різного роду докладів, проектів, статутів, записок, проектів законів, над перекладом і обробкою самих законів, проводячи до того ж все службове листування тільки українською мовою, ми упевнилися, що український язик гнучкий, барвистий, дуже багатий словарним матеріалом, має надзвичайну кількість синонімів, омонімів ... для вислову різних відтінків мислі» [13, с.49].

Послідовною в справі українізації діловодних процесів виявилась і Директорія, яка прийшла на зміну гетьманату П. Скоропадського. У грудні 1918 року було видано наказ, яким від працівників Міністерства внутрішніх справ Директорії УНР вимагалось дотримуватись у діловодстві міністерства українського режиму та негайну і коректну українізацію [14].

У січні 1919 року уряд Директорії оприлюднив закон про державну українську мову в УНР, де, зокрема, йшлося: «Державною мовою в Українській Народній Республіці вважається українська... Через те вона обов'язкова для вжитку в армії, флоті і всіх урядових та загальних громадських публічноправних установах» [15, арк.23в.].

Наступним кроком стало видання за підписом І. Огієнка наказу Міністерства Народної освіти 24 січня 1919 р. № 38, за яким всі підлегли вище окресленому міністерству інституції повинні «все діловодство, цеб-то протоколи нарад, атестати, сві-

доцтва зносили з Міністерством Народної Освіти та іншими установами, провадити виключно державною Українською мовою. Все, що друкується на державні копшти, повинно виходити на українській мові» [16, арк.5]. Відтак, Директорія взяла курс на українізацію державного життя та органів самоврядування на місцях.

Значну роль у питанні українізації за часів Директорії відіграв призначений у січні 1919 року на посаду міністра народної освіти І.І. Огієнко. За його сприяння активізувалась робота вищих навчальних закладів, видавались термінологічні, історичні словники української мови, розвивалась українська культура та формувалась національна свідомість та ідентичність українського народу [17, с.297-321].

З метою надання допомоги в процесі переведення діловодства на українську мову уряд Директорії ініціював видання за державні копшти термінологічних словників [18, с.72].

1919 року уряд Директорії ухвалив закон «Про карну відповідальність за образу національної чести та достоїнства», який, окрім захисту власне приватної особи, мав на меті і захист державної мови [18, с.72; 19 с.34].

Узагальнюючи діяльність українських національних урядів періоду визвольних змагань 1917-1921 рр., слід зазначити, що саме в цей період склалися передумови формування державної політики у сфері діловодства. Було проведено українізацію ділових процесів, закладено законодавчі основи розв'язання мовних проблем в Україні. Важливим аспектом політики в сфері діловодства, характерним для всіх українських урядів, було надання українській мові статусу державної, зокрема – у сфері управління та діловодства. У процесі українізації суспільства, державного апарату та діловодства, незважаючи на певні ідеологічні розбіжності, усі три національні уряди проявили послідовність, дієвість та рішучість. Це дозволило не лише вивести українську мову на державний рівень, а й підняти національну свідомість українського народу, сприяти збереженню його національної гідності та ідентичності. Уроки минулого нам доводять, що вирішення сучасних мовних та національних проблем перебуває у площині державних компетенцій. І від того наскільки оперативної та грамотної буде організована державна політика на стадії її формування, залежить успіх її реалізації у подальшому.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф.1115, оп.1, спр.1, 233 арк.
2. ЦДАВО, ф.2581, оп.1, спр.46, 25 арк.
3. Українська Центральна Рада : док. і матер : у 2 т. / редкол.: В.А. Смолій [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 1. – 591 с.
4. ЦДАВО, ф.1115, оп.1, спр.16, 16 арк.
5. Палеха Ю. Організація діловодства в державному апараті українських урядів 1917-1918 років / Ю. Палеха // Вісник державної служби України. – 2008. – №2. – С. 88-93.
6. ЦДАВО, ф.1064, оп.2, спр.5, арк.31-31зв.
7. Прадід Ю.Ф. Вступ до юридичної лінгвістики : [навч. посіб.] / Ю.Ф. Прадід. – Сімферополь : Доля, 2002. – 104 с.
8. Українська Центральна Рада : док. і матер : у 2 т. / редкол.: В.А. Смолій [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1997. – Т. 2. – 422 с.
9. ЦДАВО, ф.1064, оп.1, спр.3, 79 арк.
10. Палеха Ю.І. Культура діловодства в сучасних установах України: становлення, технологія, організація, керування : дис. ... канд. іст. наук / Ю.І. Палеха. – К., 2005. – С. 36.

11. ЦДАВО, ф.1064, оп.1, спр.185, арк.1
12. Там само, спр.105а, 32 арк.
13. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 : у 2 т. / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – Т. 2. Українська гетьманська держава 1918 р. – 352 с.
14. Обіжник про негайну та строго коректну українізацію місцевих установ Міністерства Внутрішніх справ від 23 грудня 1918 р. // Державний Вістник. – 1918. – № 84.
15. ЦДАВО, ф.2208, оп.2, спр.2, арк.2 зв.
16. Там само, ф.3689, оп.1, спр.6, 52арк.
17. Завальнюк О.М. Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету / О.М. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2008. – 300 с.
18. Данилевська О.М. Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР : монографія / О. Данилевська. – К., 2009. – 176 с.
19. Закон про карну відповідальність за образу національної честі та достоїнності // Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки. – 1919. – №5. – С. 34.

In the article highlighted the problem of forming the state policy in Ukraine in the period of the National liberation movement 1917–1921th, also considered the question of «Ukrainization» the office-work sphere as an element of the state policy, the contribution of the Ukrainian governments in the process of «Ukrainization» the office-work sphere; analyzed the achievements of the Ukrainian governments and the lessons of the past in this sphere.

Key words: the state policy, Ukrainization, the office-work sphere, the Central Council of Ukraine, the General Secretariat, Ukrainian State, the Directory.

Отримано: 15.01.2015 р.